

УДК 373.2.016:81-028.31

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-1-44>**Світлана ДЕМ'ЯНЕНКО,***orcid.org/0000-0002-0161-7024*

кандидатка педагогічних наук,

доцентка кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *demianenko.lana@gmail.com***Тамара АНДРЕЄВА,***orcid.org/0000-0002-5923-1589*

кандидатка філософських наук,

доцентка кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *andreeva.tamara.t@gmail.com*

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ЛЕКСИЧНО-МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ДОВКІЛЛІ

У статті охарактеризовано один із сучасних поглядів на лексично-мовленнєвий розвиток дітей четвертого року життя, зумовлений зростаючими вимогами до якості мовної освіти дітей та їх розвитку як мовно-мовленнєвої особистості змалку. Висвітлено ідею про важливість та необхідність поряд із оволодінням лексичним значенням слів навчати дітей помічати явища мовної дійсності «слова» як одиниці структури мови.

Використання сенситивного періоду розвитку мовлення дітей дошкільного віку має сприяти накопиченню словника, мовленнєвому розвитку, а також розуміння мови як явища дійсності. Введення дітей 4-го року життя у світ мовно-мовленнєвої дійсності передбачає ознайомлення зі словом як одиницею мови і мовлення. У процесі словникової роботи у закладі дошкільної освіти пропонується реалізація завдань із навчання дітей сприйняття слова як об'єкта мовної дійсності. Звертається увага на важливості навчати дітей спостереження над своїм мовленням на основі уявлень про ознаки слова та контролювати правильність його віднесення до даної одиниці мови.

Розглядається формування дитячого словника як тривалий і складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння їхніх лексичних соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати у конкретних умовах спілкування. Відмічається своєрідність активного словника дітей молодшого дошкільного віку. Особливості розвитку мислення – наочно-дійове та наочно-образне, пояснює переважання слів у активному словнику, що позначають назви предметів – іменники (слова-назви) і дії – дієслова (слова-дії). Подальша лексична робота спрямована на уведення, актуалізацію та уточнення ознак – прикметників (слів-ознак), допоміжних слів (сполучників, прийменників) та інших частин мови.

Дослідження опирається на міжпредметні зв'язки різних видів діяльності. Такий підхід дозволяє на основі зростаючого інтересу дітей молодшого дошкільного віку до пізнання та розуміння довкілля здійснення інтенсивного розвитку їхнього активного словника та мовлення.

Ключові слова: слово, лексичний розвиток, мовленнєвий розвиток, висловлювання, об'єктивізація мови, рефлексія мовлення, прийоми словникової роботи, діти молодшого дошкільного віку, довкілля.

Svitlana DEMIANENKO,*orcid.org/0000-0002-0161-7024*

PhD in Philosophy,

Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of Pre-School Education

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *demianenko.lana@gmail.com***Tamara ANDREIEVA,***orcid.org/0000-0002-5923-1589*

PhD in Pedagogy,

Associate Professor at the Department of Psychology and Pedagogy of Pre-School Education

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *andreeva.tamara.t@gmail.com*

MODERN APPROACH TO THE LEXICAL AND SPEECH DEVELOPMENT OF CHILDREN OF YOUNGER PRE-SCHOOL AGE IN THE ENVIRONMENT

The article describes one of the modern views on the lexical-speech development of children in the fourth year of life, due to the growing demands for the quality of children's language education and their development as a speech-language personality from an early age. The idea of the importance and necessity, along with mastering the lexical meaning of words, to teach children to notice the phenomena of the linguistic reality of the "word" as a unit of the language structure is highlighted.

The use of the sensitive period of speech development of preschool children should contribute to the accumulation of vocabulary, speech development, as well as the understanding of language as a phenomenon of reality. Introducing children of the 4th year of life into the world of speech and language reality involves familiarization with the word as a unit of language and speech. In the process of dictionary work in a preschool education institution, it is proposed to implement tasks for teaching children to perceive a word as an object of linguistic reality. Attention is drawn to the importance of teaching children to observe their speech based on ideas about the signs of a word and to monitor the correctness of its assignment to a given language unit.

The formation of children's vocabulary is considered as a long and complex process of quantitative accumulation of words, assimilation of their lexical socially fixed meanings and the ability to use them appropriately in specific communication conditions. The originality of the active vocabulary of children of younger preschool age is noted. Features of the development of thinking - visual-active and visual-figurative, explain the predominance of words in the active dictionary that denote the names of objects - nouns (word-names) and actions - verbs (word-actions). Further lexical work is aimed at introducing, updating and clarifying signs - sign words (adjectives), auxiliary words (conjunctions, prepositions) and other parts of speech.

The research is based on interdisciplinary connections of various types of activities. This approach allows, on the basis of the growing interest of younger preschool children in knowledge and understanding of the environment, to implement their intensive development of active vocabulary and speech.

Key words: word, lexical development, speech development, utterance, objectification of language, reflection of speech, methods of vocabulary work, children of younger preschool age, environment.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток мовлення, збагачення словникового запасу в молодшому дошкільному віці пов'язані з входженням та пізнанням дітьми суспільного довкілля. У сенситивний період засвоєння мовлення у дитини від 3 до 5-ти років зростає інтерес до всього, що її оточує: вона хоче все побачити, пізнати, обстежити руками. Таке бажання – важливий етап у психічному розвитку дошкільника, коли мова стає основним засобом спілкування як із дорослими так і однолітками. Засвоєння рідної мови, що інтенсивно відбувається саме в дошкільному віці полягає в оволодінні всією її морфологічною системою і пов'язане з надзвичайною активністю дитини по відношенню до слова, мовлення, висловлювання. Збагачення активного словника у молодших дошкільників відбувається за рахунок наповнення іменниками, прикметниками, дієсловами, рідше іншими частинами мови та сполучними словами. Інколи запас слів дитини випереджає формування її конкретних уявлень про навколишнє у ході збагачення враженнями, поповнення кола уявлень, а запас слів залишається тим самим. Однак, такі слова, вирази своєю новизною приваблюють дитину. Дитина їх механічно наслідує, не осмислюючи значення. Якщо дорослі тішаються тим, як діти з легкістю повторюють «розумні» слова, то у дитини з'являється звичка говорити, не вникаючи в зміст слів, виробляється пустослів'я (вербалізм). При цьому важливою проблемою є усвідомлення дитиною лексики мовлення та свідомого ставлення до неї. Усвідомлення словника дітей пов'язане з оволодінням словом як одиницею мови і мовлення. Таким чином, словникова робота в закладі дошкільної освіти на сучасному етапі має бути спрямована, по перше, на засвоєння лексичного багатства рідної мови у поєднанні з усвідомлен-

ням слова як одиниці мови та мовлення, по друге, на основі зростаючого інтересу дітей молодшого дошкільного віку до мовної дійсності, привертало б до її рефлексії та об'єктивації.

Аналіз досліджень. Проблеми розвитку активного словника молодших дошкільників присвячені праці науковців різних періодів як класиків минулого так і сучасників (Г. Бавікіна, А. Богуш, А. Бородич, Н. Гавриш, О. Гвоздев, В. Гербова, К. Крутій, А. Люблінська, Є. Тихєєва, О. Ушакова, Л. Федоренко, Г. Фомічова та ін. Важливими для дослідження є роботи присвячені питанням організації мовленнєвого розвивального середовища та збагаченню активного словника молодших дошкільників у процесі ознайомлення з суспільними явищами навколишнього життя (О. Дибін, І. Колосова, І. Молевой, В. Петровський, Н. Яришева та ін.). За трактуванням науковців, дошкільники перш за все засвоюють побутову лексику (А. Богуш, В. Логінова, І. Непомняца, В. Яшина). З часом їх словниковий запас наповнюється лексикою природничої, суспільної та емоційно-оцінної сфер. Збагачення словника полягає не стільки в його кількісному наповненні, скільки в якісному вдосконаленні, а саме в усвідомленні значення кожного слова і засвоєнні сфери вжитку лексичних засобів рідної мови.

Формування дитячого словника (Богуш, 2006) – це тривалий і складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати їх у конкретних умовах спілкування. Дослідники відзначають особливу чутливість дітей четвертого року життя до звукової, смислової та граматичної сторони слова, на нашу думку, у цей час також закладаються підвалини метамовного розвитку.

У працях учених (Л. Артемова, А. Гілева, В. Удальцова та ін.) простежується взаємозв'язок

ігрової і мовленнєвої діяльності в проявах дитячої мовленнєвої активності в іграх, зокрема в дидактичних. Як бачимо, теорія і методика словникової роботи дітей молодшого дошкільного віку та ознайомлення з довкіллям у своїй більшості спрямовані на пізнання довкілля, його розуміння завдяки лексично-мовленнєвому розвитку. Однак, під час накопичення лексичного запасу дітьми та введення його у мовлення, науковцями та практиками не звертається увага на привчання дітей помічати засоби мовлення – слова, що є об'єктами мовної дійсності. Дошкільники засвоюють нові слова, володіють мовою, мовленням, але не мають до них суб'єктного ставлення (діти знають мову (у практично-наслідувальному плані), володіють її одиницями, але не знають, що її знають). Розкриття теоретичних підвалин та методичних засад лексично-мовленнєвого розвитку дітей молодшого дошкільного віку в тісному взаємозв'язку з метамовним розвитком, сприятиме початку методично коректної лінгвістичної освіти починаючи з молодшого дошкільного віку, що допоможе їм навчитися якомога раніше об'єктивувати мовну дійсність та розуміти мову як систему одиниць.

Мета статті – розкрити міжпредметний підхід до реалізації завдань словникової роботи дітей молодшого дошкільного віку та навчання елементів об'єктивації та рефлексії мовної дійсності на матеріалі ознайомлення зі «словом».

Виклад основного матеріалу. У сучасній дошкільній лінгводидактиці словникова робота визначається як цілеспрямована педагогічна діяльність, що забезпечує ефективне засвоєння словникового складу рідної мови, планомірно наповнення активного словника дітей за допомогою незнайомих або важких для них слів. Активний словник охоплює лексику, яку мовець не тільки розуміє, але і користується нею в активному мовленні. До його складу входять як загальноживані слова, так і специфічні, які є активному мовленні тільки певної дитини, адже їх наявність зумовлена особливістю довкілля дитини, в якому вона їх засвоює. Кількість слів в активному словнику людини визначає багатство і культуру її мовлення. Пасивний словник – слова, які мовець розуміє, але не вживає, залишається ширшим активного. Активний словник дитини поступово розширюється (Богущ, 2006). Одним із засобів його розвитку є довкілля (Богущ, Гавриш, 2008: 35) – життєвий світ, що оточує дитину, в якому вона живе з перших днів свого життя, який вона пізнає і, який дає їй можливість формувати образ свого «Я», як мовленнєву особистість; явища природи, жива і нежива природа, за якими спостерігає

дитина (природне довкілля); предметне середовище, в якому дитина живе, предмети побуту (посуд, меблі, одяг тощо), мистецтво, транспорт (предметне довкілля); соціальне довкілля – система взаємовідносин, що склалась у суспільстві, в конкретному соціумі – люди, суспільство, певна спільнота, заклад дошкільної освіти, сім'я, школа, норми спілкування, суспільні матеріальні і духовні умови життєдіяльності особистості.

Пізнання довколишнього світу породжує інтенсивний розвиток активного словника дітей молодшого дошкільного віку. У пізнанні світу відчуття та сприйняття є першим шаблоном. Мова, що розвивається, спирається на основу сенсорних уявлень. Сенсорний і мовленнєвий розвиток відбувається в тісній єдності, і роботу з розвитку мовлення не можна відривати від роботи з розвитку органів чуття і сприйняття. Ряд чуттєво сприйманих людиною з довкілля звуків, жестів, предметів, подій, використовуваних знарядь і навіть виконуваних дій, набувають особливу функцію: вони стають позначеннями, знаками інших предметів, подій, дій (Дичківська, Козлюк, Кузьмук, Марчук, 2017: 47). Знак – це єдність позначаючого, тобто чуттєво сприйманої форми, й позначуваного – предмета, події, істотної властивості, якого стосується ця форма, припускаючи саме його. Системою знаків, а також правил оперування ними є мова. Мова – це сукупність виділених у суспільній практиці чуттєво позначених елементів, у яких фіксуються результати пізнання людиною навколишнього світу і, які дозволяють зіставляти ці результати між собою як частини єдиного цілого (Богущ, 2006).

Мова в пізнанні дітьми молодшого дошкільного віку довкілля відіграє провідну роль. Його освоєння потребує розуміння, що є природною потребою людини. Розуміння передбачає активну діяльність дитини, – це активне відображення предметів і явищ довкілля у їх зв'язках і відношеннях, складний процес відображення сутності речей, який здійснюється через низку розумових дій і операцій, завдяки яким дитина засвоює наукові поняття. Механізм мовного оформлення процесу розуміння розкрив Г. Костюк, учений показав взаємозв'язок і взаємодію процесів розуміння, мислення і мовлення. Дослідник був переконаний, що труднощі словесного оформлення думок, це насамперед труднощі розуміння того, про що ми говоримо. У мовних актах знаходять форму існування – мисленнєві дії. Відтак, щоб мовні засоби стали засобами розуміння, ними треба оволодіти. Оволодіти ними означає зрозуміти їх зміст, оскільки тільки зрозуміле може стати знаряддям подальшого розуміння (Богущ, 2001).

Знайомство з навколишнім життям і його розуміння виражається у формуванні мовлення дитини: наповнення та активізації її словника, розвитку зв'язного мовлення, формування звуковимови. Особливості розвитку мислення багато в чому визначають своєрідність дитячого словника. Наочно-дійове та наочно-образне мислення пояснює переважання слів у активному словнику, що позначають назви предметів (слова-назви) і дій (слова-дії).

Насамперед діти оволодівають значеннями слів. Процес засвоєння дітьми значень слів, їх семантики відбувається в такий спосіб, що дитина у міру свого розвитку переходить від випадкових, несуттєвих ознак до суттєвих (Виготський, 1983: 254-273). Оволодіння лексичним значенням слова у молодшому дошкільному віці потребує презентування його властивостей: називає предмет, дію, ознаку, спонування та ін. й представлення її перед дітьми як одиниці мовлення (слово, слово-назва, слово-дія). Поєднання завдань лексичної та метамовної роботи ведуть до засвоєння лексичного значення та істотних ознак слова та можливості дітей взаємодіяти з мовленнєвою дійсністю – рефлексії мовлення (спостереження над мовою (мовленням), контролю її правильності) і об'єктивації мовної дійсності (поводження з мовною дійсністю як з предметом і сприйняття її як об'єкта).

Із дорослішанням дитини змінюються повнота словникового запасу та правильність підбору слів для своїх висловлювань про факти, ознаки або зв'язки дійсності. Визначаючи зміст активного словника дітей, необхідно враховувати потреби їхньої мовної практики, умови мовного оточення. Основною метою навчання рідної мови в молодшому дошкільному віці має бути оволодіння усіма її складовими особливо тоді, коли мова стає засобом спілкування дітей. О. Гвоздєв простежує послідовність появи в мовленні дитини різних частин мови, словосполучень, різних видів речень і на цій основі виділяє ряд періодів: звуковий, складовий, лексичний, синтаксичний. Слова, які засвоює дитина, взаємодіючи з довкіллям, служать опорою для узагальнень.

На четвертому році життя у дітей спостерігається вищий рівень узагальнення: слово для дітей означає групу однорідних предметів (посуд, одяг, іграшки). Значення такого слова є широким – воно означально віддалене від конкретних образів предметів (Гвоздєв, 1961). Однак, володіння ним у плані вимовляння та смислового значення має поєднуватися зі здатністю дитини об'єктивувати слова як одиниці мови. Накопичений дитиною словниковий запас сам по собі не може служити матеріалом для спілкування та пізнання. Для

цього необхідно вміти будувати словосполучення, речення, висловлювання, дотримуючись граматичного ладу мовлення та орієнтуватися в мовній дійсності. Накопичення лексики не становить основну мету словникової роботи з дітьми молодшого дошкільного віку, необхідність її збагачення полягає у розширенні можливостей мовленнєвих висловлювань у різних сферах життєдіяльності.

Відомо, що після трьох років відбувається інтенсивне оволодіння складними реченнями з прийменниками, та частини яких з'єднані сполучниками. За даними дослідників, із загальної кількості засвоєваних до семи років 61 % сполучників засвоюється до чотирьох років, як от: що, коли, куди, скільки, який, як, щоб, у чому, хоча, адже, все-таки, або, тому, навіщо, чому (Богущ, 2006). Опанування цими сполучниками, що позначають найрізноманітніші залежності, відтінки, показує інтенсивний розвиток зв'язних форм мовлення дітей. Сполучники та прийменники не мають лексичного значення самі по собі, хоча вважаються словами. У старшому дошкільному віці у період навчання грамоти знайомимо з ними дітей як з допоміжними словами. Використання їх у мовленні пов'язане з уточненням лексичного значення окремих слів, чи висловлювань. У дошкільному віці також дітей знайомлять із їх формальною ознакою (короткі слова), попри те, що навіть із молодшого дошкільного віку діти здатні засвоювати різні смислові відтінки висловлювання за умови спеціально організованої, методично-коректної словникової роботи. Наприклад, «плаття із бантом», «плаття без кишень». Слова «Із» та «Без» діти починають помічати тоді, коли вихователь звертає їхню увагу на їх присутність у висловлюванні та значення для розуміння смислу сказаного. Висловлювання з використанням інших, так званих, коротких слів набуває своєрідного смислу, наприклад, «плаття до колін», «плаття у квітках», «плаття по п'яти», «плаття при фігурі» та ін. Важливо, щоб зміст освітньої діяльності з лексично-мовленнєвого розвитку був тісно пов'язаний з оточуючими речами, обстановкою, де живе дитина (з оформленням групової кімнати, закладу дошкільної освіти, з особливостями місцевості (місто, село) та природним оточенням, умовами сім'ї). У такому близькому для розуміння середовищі, враховуючи особливості мовленнєво-пізнавальної діяльності дітей, під керівництвом педагога у предметному і соціальному довкіллі формується цілісна особистість дитини, виявляється її індивідуальність.

Засвоєння мовлення, що інтенсивно відбувається саме в дошкільному віці, пов'язане

з надзвичайною активністю дитини по відношенню до мови, висловлювання, зокрема, у різноманітних словотворах і словозмінах, які утворює сама дитина за аналогією з вже засвоєними формами. В період від двох до п'яти років дитина оволодіває надзвичайним чуттям мови. Саме з ним пов'язана розумова робота дитини над мовою і створює основу настільки інтенсивного процесу. Відбувається активний процес засвоєння рідної мови. «Без такого підвищеного чуття до фонетики та морфології слова один тільки наслідувальний інстинкт був би абсолютно безсилим і не міг би привести безсловесних немовлят до повного оволодіння рідною мовою» (Гвоздев, 1961: 151).

Слід зважати на особливу мовну здібність дітей дошкільного віку. Дитина конструює форми, вільно оперуючи значними її елементами та їхніми значеннями. Чим більше самостійності вимагається під час засвоєння лексики та нових виразів, тим більше нових значень створюється. Для цього необхідна різнобічна спостережливість, вміння виділяти знайомі предмети та явища, знаходити їх характерні риси (Гвоздев, 1961: 98).

Важливо привчати дітей спостерігати за мовленнєвим потоком із малку. На цій основі помічати смислові відтінки сказаного в залежності від вживання різноманітності слів та учити поєднувати їх для побудови мовленнєвого висловлювання. Необхідно вчити дітей помічати смислові відтінки сказаного в залежності від зміни слів у висловлюванні. На цій основі усвідомлення дітьми молодшого дошкільного віку структури мови, зокрема слів, як мовних знаків сприятиме подальшому засвоєнню мови як системи.

Важливо лексично-мовленнєву освітню діяльність організувати так, щоб діти відчували радість і задоволення від споглядання довкілля, усіх його об'єктів (спостереження за кішкою, птахами, рослинами, квітами, рибками в акваріумі, роботою будівельників, двірника та ін.). Необхідно також забезпечити сприймання дітьми різноманітності об'єктів природи та називання їх словами. При цьому повідомити дітям, що такі слова є їх назвами (кішка, кошенята, птахи, синиця, горобець, ворона, стебло, листок, корінець, квітка, насіння, риби, акваріум, водорості та ін.).

Називання об'єктів довкілля можна уточнити словами-ознаками, які здатні розширювати більш точне розуміння довколишнього. Пояснюючи, наприклад, яка кішка, можна назвати її словами – сіра, пухнаста та ін. При цьому кожній дитині необхідно дати можливість поглядати кішку, з'ясувати на основі перцептивного досвіду,

розуміння значення слова пухнаста. Закріпити з дітьми, що тваринку називаємо словом «кішка», а слово «сіра», розповідає нам, яка вона на колір, слово «пухнаста» називає, яка вона на дотик та ін. Розповідаючи про тваринку, сказали два слова. Оскільки для дітей слово – «скло» (Божович, 1995) то дитина помічає тільки його смислове значення. Для реалізації вище описаних завдань необхідно спрямовувати увагу дошкільників на те, що називаючи тваринку, кажемо слово «кішка», її колір називаємо словом «сіра» та ін. Завдяки цьому діти зможуть помічати усі лексичні одиниці (слова) та їх кількість у почутих висловлюваннях.

Розглядаючи довкілля знайомимо дітей з різноманітністю лексики. Під час спостереження за рухами тварин діти запам'ятовують їх, а після заняття імітують: махають крилами та кліюють, як пташки, стрибають як зайчики та ін., уточнюємо назви їх рухів. Кожній дитині необхідно дати можливість поглядати кролика, кішку та ін., погодувати їх тощо. Такі спостереження сприяють збагаченню словника усіма частинами мови, але особливо розширюється запас дієслів та прислівників. Розглядаючи характерні для тварин звички («Хто стрибає?», Хто кліє?, Хто жує?, Хто плаває? та ін.), наочними засобами уточнюємо дієслівний словник.

Діти четвертого року життя безпомилково розрізняють на картинках багатьох диких тварин: їжака, білку, зайця, вовка, ведмедя, лисицю, слона тощо; домашніх тварин: собаку, кішку, коня, корову, козу, а також домашніх птахів: курку, півня, гусака, качку. Однак, знайомлячи дітей з домашніми тваринами і птахами, слід пам'ятати, що нерідко дитина плутає зовні подібні об'єкти (теля і лоша, гусаку та качку, півня та курку), а також дорослих тварин та дитинчат. Під час ознайомлення дітей з мешканцями акваріума, було помічено недостатність розуміння дітьми слова «плавники». Замість нього діти казали, що у рибок крильця і вони плавають за їх допомогою. В даному випадку необхідно уведення у словник дітей нового слова та уточнення його лексичного значення.

Поточивши дієслівний словник, продовжуємо працювати над засвоєнням знань про те, що дії тварин називають словами. Кажемо тварину, а діти називають словом дії, які вона виконує. Наприклад, Вихователь: – коза. Діти: – стрибає, пасеться, п'є, їсть, грається, бацається, гризе, доїться, дає та ін. Вихователь: – Так, кожна дія називається словом. Дію виконуємо, а слово – кажемо.

Серед прийомів збагачення та уточнення словника, що допомагає дитині почути у мові вихователя нове слово, зрозуміти його значення,

запам'ятати використовували наступні. Розвиваючи мовлення, дбали, щоб діти вимовляли якнайбільше слів, також, щоб слова, які вона чує і вимовляє сама, були наповнені живими образами, конкретним дієвим змістом. Тому, знайомлячи з новим об'єктом, необхідно разом із дитиною уважно розглянути його, повідомити назву. Показ поєднували з активними діями дитини щодо обстеження об'єкта. (Наприклад, під час екскурсії на кухню вихователь каже: «Ось яка велика каструля на кухні!». В.: Що ми бачимо на кухні? Д.: Кастрюлю. В.: Яка вона? Д.: Велика! В.: Скажіть слово, що називає її. Д.: Кастрюля. В.: Скажіть слово, що вказує, яка каструля. Д.: Велика. В.: У каstrулі дві ручки. Покажіть їх. (Діти показують). Навіщо у каstrулі дві ручки? Правильно, щоб зручніше було піднімати. В.: Скажіть, за що ми тримаємо каstrулю, коли її несемо? Д.: За ручки. В.: Назвіть слова, якими ми називаємо предмети, що є на кухні: миска, ложка, сковороди, ніж, виделка, ополоник та ін.

Реалізуючи завдання словникової роботи і ознайомлення з навколишнім можна використовувати прийом пояснення призначення предмета, який посилює інтерес дитини до слова, забезпечує його розуміння. («Це шафа. У ній тримають одяг. Одяг складають на полицях та вішають на вішалках). В.: Як називається цей предмет?, Що у ньому тримають?, Де розміщений одяг? Назвати одяг, який тримають у шафі. Коли ми називаємо одяг, що ми промовляємо? (слова). Спочатку уточнюємо лексику на позначення одягу (футболка, майка, шорти, штани, плаття, куртка, шарф, шапка та ін.). Далі наголошуємо, що коли ми називаємо їх то говоримо слова. Кожна одежина має свою назву, яка промовляється за допомогою слова.

У роботі з дітьми четвертого року життя розглядали як словесні так і рухові відповіді. На цьому віковому етапі рухові відповіді, особливо під час формування нових складних зв'язків у мисленні дитини, можуть показати, що вона почала засвоювати матеріал, хоча в активному мовленні це ще не знайшло відображення. Традиційна методика рухову відповідь дитини відносить у даному випадку як наявність слів у пасивному словнику. Однак, якщо дитина називає предмет – вона каже слово, його назву. Якщо показує на нього – не каже, а ні слова, лише вказує на предмет. Отже, предмет можна називати, тоді ми говоримо слово, а коли показати на нього, його назви ми не промовимо і не почуємо слово.

Для ознайомлення дітей молодшого дошкільного віку із предметами використовували прийом демонстрації предметів (зображень предметів)

із одночасним їх називанням, що сприяє розширенню словника. В якості наочності використовували натуральні предмети або їх зображення з певної лексичної теми. Дорослий пропонує дітям розглянути предмет чи зображення предмета, називаючи його: «Це м'яч». Традиційна методика пропонує при первинному ознайомленні дітей з предметом краще використати натуральні об'єкти. Надалі ставиться завдання сформувати в дітей навички сприймання і впізнання даного предмета за малюнком (фото). Діти досліджують предмет, розглядають його деталі, знайомляться з властивостями та якостями. Дорослий звертає їхню увагу на суттєві ознаки предмета, його частини з допомогою запитань: «Якого кольору м'яч? Коли діти відповідають, зауважувати, що вони кажуть слово (червоний). Якої форми? (слово круглий). Якої величини? (слово великий) Який на вагу? (слово легкий). Що можна робити з м'ячем? (слова: кидати, грати, ловити та ін.). Які слова казали про м'яч? (червоний, круглий, великий та ін.). Які слова кажуть, що робить м'яч? (кидати, ловити, ударяти, грати та ін.).

Можна використовувати прийом, хорового та індивідуального називання назви предмета, його ознак, дій дітьми. Вихователь ставить запитання кожній дитині, працюючи з нею: «Що у мене в руці? Що я тримаю в руці?» та ін. За допомогою чого ми називаємо його? (слова); Що промовляємо, коли називаємо цей предмет? (слово); Які слова називають дії м'яча? (стрибас, котиться).

Використання прийому – несподівана поява живої істоти чи предмета – Хто це? Що це?, скажи словом, спрямоване на розширення обсягу іменників у лексичному складі дітей молодшого дошкільного віку. Для цього вихователь організовує демонстрацію об'єкта в ході «сюрпризного моменту». Несподівано для дітей з'являється персонаж (тварина, іграшка). Дітей запитують: «Назви, хто це? (Назви, що це?), Назви словом». За відсутності правильної відповіді дорослий знайомить дітей (або нагадує) назву живої істоти чи предмета. Проводиться уведення в словник дітей їх назв (індивідуальне називання). Наголошуємо дітям, що вивчили нове слово, що називає особу (предмет).

Методичний прийом – демонстрація дій предмета з його назвою спрямований на розширення обсягу словника дієслів, формування уявлень про дії з предметами. Використовуючи даний прийом педагог показує дії, які може робити певний предмет (або що можна робити з даним предметом), і називає ці дії. Наприклад, вихователь запитує дітей: «Що може робити м'яч? Демонструє дії з

м'ячем і пропонує подивитися»: М'яч лежить. Що робить м'яч? (лежить). Котить м'яч. Що робить м'яч? (котиться). Штовхає м'яч. Що робить м'яч? (стрибає). Підкидає м'яч. Що робить м'яч? (летить). Підсумовуючи, вихователь пропонує дітям назвати слова-дії, які виконує м'яч (лежить, котиться, падає, стрибає, летить та ін.). Що можна робити з м'ячем? Називаємо слова-дії (котити, штовхати, підкидати (кидати), перекидати, вдари, ловити та ін.).

Для розширення словника дітей молодшого дошкільного віку прикметниками, формуванню уявлень про предмет та уточнення його значення сприятиме використання прийому обстеження предмета із називанням його якостей, властивостей, ознак. Для цього необхідно організувати дітям розглядання предмета за його ознаками. Наприклад, обстежуючи яблуко, назвати його основні ознаки: за кольором воно червоне, за формою нагадує кулю, яблуко кругле, за розміром – велике. Якщо погладити яблуко, відчуваєш, що воно гладке. Натискати на яблуко – воно тверде. Понюхати яблуко – пахуче, ароматне, запашне. Потримати на долоні, зважити яблуко – важке. Попробувати на смак – яблуко солодке, кисле, кисло-солодке. Узагальнюючи уявлення дітей про яблуко, пропонуємо назвати слова-ознаки яблука (яке яблуко?), (червоне, кругле, велике, гладке, тверде, солодке та ін.).

Оскільки словник дітей 4-го року життя іменниково-дієслівний, прикметники становлять незначну частину (приблизно до 15 %), а у лексиці дітей багато універсальних слів (називання одним словом різних ознак), це свідчить про неточність вживання різних частин мови. Згідно програмових завдань словникова робота у другій молодшій групі передбачає введення у словник слів, що означають якості та властивості предметів (величину, колір) та ін. (Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина», 2016).

Відтак, більше уваги потрібно приділяли розвитку словника прикметників. Прийом обстеження предмета за словесною інструкцією вихователя був спрямований на розширення обсягу словника дітей прикметниками, формування уявлень про предмет та його назву (називання слова). Дитині пропонували розглянути предмет (наприклад, зимовий шарф). Педагог просить дитину визначити, якого кольору шарф, якої форми, якого розміру, якої довжини? Далі давали такі інструкції, ставили запитання: «Що це? Погладь шарф. Який він на дотик (пухнастий, шовковистий, ніжний, м'якенький)?» (Обстеження якостей

поверхні.) Зимовий шарф. Який він (м'який, жорсткий)? (Визначення м'якості) «Підними шарф на руці. Який він на вагу? (легкий, важкий – визначення ваги) та ін. Доповнюючи та активізуючи словник дітей молодшого дошкільного віку прикметниками, продовжували вчити об'єктивувати слова на позначення ознак предмета.

Говорячи про дії, дітям слід ставити не лише питання: що робить персонаж, зображений на картині? Дітей необхідно запитувати і про те, що збирається робити персонаж (майбутній час). Це допомагає дитині засвоїти взаємозв'язок та послідовність дій, що характеризують ситуацію в цілому, а також об'єктивувати слова дії в майбутньому часі (біжить – прибіжить, добіжить; робить – зробить, доробить; граюся – гратимуться та ін.).

Прийом доказування (продовження) використовували під час повторення знайомих дітям казок, потішок, при спільному складанні розповідей на побутові та інші теми. Наприклад, педагог починає розповідати. Не домовивши певну фразу, ставить запитання дітям. Найбільш вдала відповідь дитини лягає в основу побудови наступної фрази («Захотілося Мурці їсти. Пішла Мурка до Галинки. Галинка дала Мурці... що дала? – «молоко». – Молоко Галинка налила куди? у що? – «у мисочку» та ін.). Такі вправи будуть ефективними для актуалізації та уточнення словника дітей різними частинами мови та привчатимуть стежити за власними висловлюваннями з виділення їх одиниць – слів.

Висновки. Отже, збагачення словника відбувається головним чином при безпосередньому сприйнятті навколишнього, проте словникову роботу не можна вважати при цьому завершеною. Під час традиційної словникової роботи з дітьми необхідно наскрізно реалізовувати завдання з об'єктивації (сприйняття як об'єкта мовної дійсності) слова, та рефлексії мовлення (спостереження над своїм мовленням на основі уявлень про ознаки слова та контролювати правильність їх віднесення до даної одиниці мови). Такий підхід допоможе дітям змалку правильно сприймати мовну дійсність і в старшому дошкільному віці у період навчання грамоти полегшить засвоєння лінгвістичних понять – звук, буква, слово, словосполучення, речення, висловлювання. Традиційна методика має відповідати сучасним вимогам освітнього стандарту – Базового компонента дошкільної освіти, міжпредметним підходам та інтеграції освітньої діяльності у ЗДО та наступності з мовленнєвим стандартом НУШ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. Моє довкілля: програма ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з довкіллям. К. : Шкільний світ, 2006. 109 с.
2. Богуш А., Гавриш Н. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник за ред. А. Богуш. Друге видання, доповнене. К.: Видавничий Дім: Слово, 2011. 704 с.
3. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с. <https://studfile.net/preview/7756169/>
4. Богуш А.М. Концепція «розуміння» Г.С. Костюка в контексті художньо-мовленнєвої діяльності. Зб: Педагогічні нотатки та роздуми. Запоріжжя, 2001.
5. Богуш А.М., Ільченко В.Р. Довкілля. Для дітей дошкільного віку у 2-х частинах. Полтава, 2014. 344 с.
6. Божович Л.И. Избранные психологические труды: проблемы формирования личности под ред. Д.И. Фельдштейна. М.: Междунар. пед. акад., 1995. 209 с.
7. Выготский Л.С. Развитие речи и мышления. Собр. соч.: В 6 т. М.: Педагогика, 1983. Т.3. С. 254-273.
8. Гвоздев А.Н. Вопрос изучения детской речи. М.: АПН РСФСР 1961. 471с.
9. Дичківська І, Козлюк О., Кузьмук Л., Марчук Г. Соціальний розвиток дитини. Діти четвертого року життя. Київ: Генеза, 2017. 88 с.
10. Крутій К.А., Маковецька Н.В. Подорож у довкілля. Методичні рекомендації для батьків і педагогів щодо ознайомлення дітей дошкільного віку із довкіллям. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС ЛТД», 2003. 136 с.
11. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років «Дитина». URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2326-programa-ditina>

REFERENCES

1. Bohush A. Moie dovkillia: prohrama oznaiomlennia ditei starshoho doshkilnoho viku z dovkilliam. [My environment: a program for familiarizing older preschool children with the environment]. Kyiv: Shkilnyi svit, 2006. 109 p. [in Ukrainian]
2. Bohush A., Havrysh N. Doshkilna linhvodydaktyka: Teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy: Pidruchnyk za red. A. Bohush. Druhe vydannia, dopovnene. [Preschool language didactics: Theory and methods of teaching children's native language: Textbook edited by A. Bogush. Second edition, supplemented]. Kyiv: Vydavnychi Dim: Slovo, 2011. 704 p. [in Ukrainian]
3. Bohush A., Havrysh N. Metodyka oznaiomlennia ditei z dovkilliam u doshkilnomu navchalnomu zakladi. [Methods of familiarizing children with the environment in a preschool educational institution]. Kyiv: Vydavnychi Dim «Slovo», 2008. 408 p. <https://studfile.net/preview/7756169/> (accessed: 10.12.2022) [in Ukrainian]
4. Bohush A.M. Kontseptsiia «rozuminnia» H.S. Kostiuca v konteksti khudozhno-movlennievoi diialnosti. Zb: Pedahohichni notatky ta rozdumy. [The concept of "understanding" H.S. Kostyuk in the context of artistic and speech activity. Collection: Pedagogical notes and reflections]. Zaporizhzhia, 2001. [in Ukrainian]
5. Bohush A.M., Ilchenko V.R. Dovkillia. Dlia ditei doshkilnoho viku u 2-kh chast. [Environment For children of preschool age in 2 parts]. Poltava, 2014. 344 p. [in Ukrainian]
6. Bozhovich L.I. Izbrannie psikhologicheskie trudi: problemi formirovaniya lichnosti pod red. D.I. Feldshteina. [Selected Psychological Works: Problems of Personality Formation, ed. D.I. Feldstein]. Moscow: Mezhdunar. ped. akad., 1995. 209 p. [in Russian]
7. Vigotskii L.S. Razvitie rechi i mishleniya. Sobr. soch.: V 6 t. [Development of speech and thinking. Meeting. works.: In 6 volumes]. Moscow: Pedahohyka, 1983. T.3. P. 254-273. [in Russian]
8. Gvozdev A.N. Vopros izucheniya detskoj rechi. [The question of the study of children's speech]. M.: APN RSFSR 1961. 471 p. [in Russian]
9. Dychkivska I, Kozliuk O., Kuzmuk L., Marchuk H. Sotsialnyi rozvytok dytyny. Dity chetvertoho roku zhyttia. [Social development of the child. Children of the fourth year of life]. Kyiv: Heneza, 2017. 88 p. [in Ukrainian]
10. Krutii K.A., Makovetska N.V. Podorozh u dovkillia. Metodychni rekomendatsii dlia batkiv i pedahohiv shchodo oznaiomlennia ditei doshkilnoho viku iz dovkilliam. [A trip to the environment. Methodical recommendations for parents and teachers on familiarizing preschool children with the environment]. Zaporizhzhia: TOV «LIPS LTD», 2003. 136 p. [in Ukrainian]
11. Osvitnia prohrama dlia ditei vid 2 do 7 rokiv «Dytyna». [Educational program for children from 2 to 7 years old "Child"]. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2326-programa-ditina> (accessed: 10.12.2022) [in Ukrainian]